

İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi

İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

Sıkça Sorulan Sorular

İnsani Gelişme Endeksi bize ne söylüyor?

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), gelişme sonuçlarını değerlendirmek için nihai kriterlerin insan seçeneklerini artırmak olduğunu vurgulamak üzere üretildi. Ekonomik büyüme, sürecin bir aracıdır ancak amaç değildir. İGE aynı zamanda, ulusal politika seçeneklerini sorgulamak için de kullanılabilir; aynı düzeyde kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla'ya (GSMH) sahip olan iki ülkenin nasıl olur da farklı insani gelişme sonuçlarına sahip olduğunu sorar.

Örneğin, Türkiye'de kişi başına GSMH Şili'den yüksek; ancak doğuştan beklenen yaşam süresi Şili'den neredeyse dört yıl daha kısa, ortalama öğrenim süresi de 2,3 daha az; bunun sonucunda da Şili'nin İGE değeri Türkiye'den daha yüksek. Bu türden karşıtlıklar, hükümetlerin politika öncelikleri hakkında tartışmaları canlandırabilir.

2017 İGE kaç ülkeyi içeriyor?

2017 İGE, 189 ülkeyi kapsıyor. Marshall Adaları Cumhuriyeti bu yıl eklendi. Böylesine geniş kapsamlılık, İnsani Gelişme Raporu Ofisi'nin (İGRO), uluslararası ölçekte standartlaştırılmış verileri sağlayan BM kuruluşları ve Dünya Bankası ile ve İGE için gereken gelişme göstergelerini toplayan ulusal istatistik kurumları ile ortaklaşa çalışması sayesinde başarılı. 2017 İGE ve diğer kompozit endekslerin sonuçları ve metodolojisi hakkında kapsamlı açıklama için, aşağıdaki adreste bulunan Teknik Notlar 1-6'ya bakınız: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2018_technical_notes.pdf.

Bir ülkenin İGE'ye dahil edilme kriterleri nelerdir?

İnsani Gelişme Raporu Ofisi, mümkün olduğunca çok sayıda BM üye devletinin İGE'ye dahil edilmesi için çaba gösteriyor. Bir ülkeyi İGE'ye edebilmemiz için Endeks'in her üç boyutunda güncel, güvenilir ve karşılaştırılabilir verilere gereksinim duyuyoruz. Ülkenin dahil edilmesi için, istatistiksel değerler ideal olarak görevli uluslararası veri kurumları vasıtasıyla ulusal istatistik kurumundan alınmış olmalıdır.

“Çıkarılmış” gösterge nedir, ve hangi ülkeler için çıkarılmış istatistikler kullanıldı?

Yalnız bir İGE göstergesinin eksik olduğu ülkeler için, İGRO, alternatif kaynak veya ülkeler arası regresyon modeli kullanarak bu eksik değeri tahmin ediyor. Örneğin, Lihtenştayn için ortalama öğrenim süresi, komşusu Avusturya'nın değerine dayanmaktadır. Antigua ve Barbuda, Cabo Verde, Dominika, Eritre, Gine-Bissau, Grenada, Kiribati, Seyşeller, St. Kitts ve Nevis, St. Vincent ve Grenadinler, ve Türkmenistan için Türkmenistan'ı içeren 11 ülke için ortalama öğrenim süresi, ülkeler arası regresyon modeli kullanılarak tahmin edilmiştir. Beklenen öğrenim süresi ise yine ülkeler arası regresyon modeli kullanılarak şu 10 ülke için tahmin edilmiştir: Bahamalar, Dominika, Ekvator Ginesi, Haiti, Libya, Papua Yeni Gine, Güney Sudan, Tonga, Trinidad ve Tobago, ve Vanuatu. St. Kitts ve Nevis, Eritre ve Grenada olmak üzere 3 ülke için, ortalama öğrenim süresi, ülkeler arası regresyon modeli kullanılarak tahmin

edilmiştir. [Bu cümledeki üç ülke ve aynı işlem, yukarıda 11 ülke içinde yer alıyor; yani gereksiz mükerrer bilgi].

İGE sıralamaları 2017’de birçok ülke için değişti mi?

Genelde, İGE’nin bileşeni olan göstergelerin doğası nedeniyle, birbirini izleyen iki yılda sıralamalar çok az değişir. Kişi başına gayrisafi milli gelir hariç olmak üzere, diğer göstergeler yıldan yıla çok yavaş değişir.

2018 İstatistiksel Güncellemesi için kompozit endekslerinin hesaplanmasına dayanak olan verileri indirme tarihinde mevcut olan tutarlı veri serilerine dayalı olarak, 2016 ile 2017 arasında sıralamaları değişen birkaç ülke oldu. 2016 ve 2017 İGE değerleri, İstatistik Eki Tablo 2’de veriliyor; buna karşılık gelen sıralamalar ise Tablo 1’de veriliyor. Tablo 2 ayrıca 2012 ile 2017 arasında sıralama değişimlerini de gösteriyor.

Tutarlı veriler en son güncellemeler ve veri revizyonlarına dayanıyor ve aynı metodoloji kullanılarak elde ediliyor. Böyle tutarlı veri serilerinden elde edilen İGE’ler karşılaştırılarak, sağlık, eğitim ve yaşam standartları bakımından insani gelişme göstergelerinde kazanımlardaki değişimin (iyiye veya kötüye gidiş) etkisi ortaya çıkarılıyor.

Farklı yıllardaki İGR’lerde yayınlanan İGE değerleri (ve sıralamaları) arasındaki farklar, veri revizyonu, metodoloji değişikliği ve gösterge kazanımlarındaki reel değişimin bileşik etkisini yansıtıyor.

İGE kullanıcılarının, farklı yıllarda yayınlanan Raporlardaki rakamları karşılaştırmamalarını, bunun yerine, son rapordaki Tablo 2’de verilen tutarlı verileri veya <http://hdr.undp.org/en/data> adresinde verilen veri serilerini kullanmalarını tavsiye ediyoruz.

2017 İGE’nin bileşen göstergelerinde önemli veri revizyonu oldu mu?

Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü, nüfus büyüklüğü ve beklenen yaşam süresi dahil olmak üzere demografik göstergeler için büyük ölçekli veri revizyonu yaptı. Yeni veriler, 21 Temmuz 2017’de “*The World Population Prospect, 2017 Revision*” olarak yayınlandı.

Bu revizyon, revize edilmiş beklenen yaşam süresi nedeniyle ve aynı zamanda kişi başına gayrisafi milli gelir ve eğitim göstergelerinin paydası olan revize edilmiş nüfusu büyüklüğü nedeniyle, İGE değerleri ve sıralamalarını etkiledi. Etkiler, her ülke için aynı düzeyde olmadı; bazılarında beklenen yaşam süresi artan yönde bazılarında azalan yönde revize edilmiş oldu. Diğer göstergeler için de benzer durum oluştu.

Ülkelerin İGE sıralamasında eşitlikler (/beraberelikler) bu yıl korundu mu?

İGE, virgülden sonra çok sayıda ondalık basamak ile hesaplanmakla birlikte, biz sadece üç ondalık basamağına yuvarlanmış olarak İGE’yi raporluyoruz. Genelde ülkelerin İGE değerlerinde eşitlikler oluşuyor, bu da sıralamalara yansıyor. İGE değerleri, hesaplanan bileşenlerin doğası itibarıyla, virgülden sonraki üç ondalık basamaktan sonrası anlamlı değildir.

İGE hesaplamaları için kullanılan veri kaynakları nelerdir?

Doğuşta beklenen yaşam süresi, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı’nın (UNDESA) Nüfus Bölümü tarafından sağlanıyor; ortalama öğrenim süresi (OÖS), UNESCO İstatistik Enstitüsü (UIS) eğitim düzeyi verilerine dayanıyor; UIS verilerinin bulunmadığı ülkeler için Barro ve Lee

(2016) tahminleri kullanılıyor; beklenen öğrenim süresi (BÖS) ise UIS tarafından sağlanıyor; kişi başına GSMH (2011 SGP doları) ise Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonundan geliyor. Bazı ülkeler için ortalama öğrenim süresi ve beklenen öğrenim süresi, ulusal çapta temsili hane anketlerinden hesaplandı; bazıları için GSMH ise BM İstatistik Bölümü'nün veri tabanı Ulusal Hesaplar Ana Toplamlar Veri Tabanı'ndan alındı.

İGE ve diğer insani gelişme endekslerinin hesaplanmasında kullanılan ulusal ve uluslararası veriler arasında uyumsuzluk var mı?

Bazı ülkeler için göstergelerin ulusal ve uluslararası değerleri bakımından farklılıklar mevcut. İGRO, ulusal veya uluslararası olsun her düzeyde insani gelişme verilerinin kalitesinin iyileştirilmesini ve ulusal istatistik kurumları ile BM istatistik kurumları arasında etkili iletişim ve işbirliğini aktif olarak savunuyor. İnsani Gelişme Raporu Ofisi, ulusal istatistik kaynaklarından doğrudan veri almıyor.

Kişi başına GSMH'nin uluslararası dolar satınalma gücü paritesi (SGP) cinsinden ifade edilmesi niçin önemli?

İGE, çok farklı fiyat düzeylerine sahip 189 farklı ülke ve toprağın değerlendirmesini yapmaya çalışıyor. Ülkeler arasında ekonomik istatistikleri karşılaştırmak için, önce verilerin ortak bir para birimine çevrilmesi gerekiyor. Piyasada kurlarının aksine, SGP kurları, ülkeler arasında para çevriminde fiyat farklarının hesaba katılmasını sağlıyor. Böylelikle, SGP doları cinsinden kişi başına GSMH, insanların yaşam düzeylerini daha iyi yansıtıyor. Teoride, 1 SGP doları (veya uluslararası dolar), herhangi bir ülkenin ekonomisinde, 1 ABD Dolarının ABD ekonomisinde sahip olduğu aynı satınalma gücüne sahiptir.

Şu anda kullanılan SGP çevirme oranları ilk olarak Mayıs 2014'te uygulanmıştır. Bu oranlar, tüm coğrafi bölgeler ve OECD'den 199 ekonomiyi kapsayan, 2011 Uluslararası Karşılaştırma Programı (ICP) Araştırmalarına dayanıyor.

İnsani gelişmeyi ölçmek için İGE yerine kişi başına GSMH kullanılabilir mi?

Hayır. Gelir, insani gelişmenin aracıdır, amacı değil. Kişi başına GSMH sadece ortalama ulusal geliri yansıtıyor. Gelirin nasıl harcandığını, daha iyi sağlık, eğitim ve diğer insani gelişme sonuçlarına gidişi sağlayıp sağlamadığını açıklamıyor. Aslında, ülkelerin kişi başına GSMH sıralamaları ve İGE sıralamaları, ulusal politika seçimlerinin sonuçları hakkında çok fazla bilgi ortaya koyabiliyor. Kişi başına GSMH'si 16.431 dolar (SGP) olan Gabon'un GSMH sıralaması 70 iken İGE sıralaması 110'dur; öte yanda aynı İGE sıralamasına sahip olan Paraguay'ın kişi başına GSMH'si ise sadece 8.380 dolardır (SGP).

İGE tek başına bir ülkenin insani gelişme düzeyini ölçebilir mi?

Hayır. İnsani gelişme kavramı, İGE tarafından veya İnsani Gelişme Raporu'ndaki herhangi başka bir kompozit endeks (Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi veya Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi) tarafından ortaya konulandan çok daha geniştir. Kompozit endeksler, insani gelişmenin odaklı ölçüleridir; seçilen birkaç alanı büyüterek göz önüne serer. İnsani gelişmenin kapsamlı olarak değerlendirilmesi için, diğer insani gelişme göstergeleri ve raporun istatistik ekinde sunulan bilgilerin analiz edilmesini gerektirir (Rapor'un Okuyucu Rehberi'ne bakınız).

İGE göstergeleri, ülke düzeyinde İGE'yi hesaplayacak şekilde uyarlanabilir mi?

Evet. İGE göstergeleri, istatistiksel kalitenin diğer yönlerini karşılamaları şartıyla, ülkeye özgü diğer göstergelere uyarlanabilir. Örneğin bazı ülkeler, beklenen yaşam süreleri yerine ulus altı düzeyde 5 yaş altı ölüm oranlarını kullanıyor, bazıları da kişi başına GSMH yerine ortalama kişi başına harcanabilir gelir kullanıyor. İGE ayrıca, ülke içinde farklı alt popülasyonların düzeylerini ve aralarındaki eşitsizlikleri karşılaştırmak üzere ulus altı düzeyde de ayrıştırılabilir; ancak ayrıştırma düzeyinde uygun verilerin mevcut olması veya sağlam istatistiksel metodoloji kullanılarak hesaplanabilir olması şarttır. İGE metodolojisi kullanılarak yurtiçi eşitsizliklerin vurgulanması, birçok ülkede yapıcı politika tartışmaları başlatmıştır.

İGE için aritmetik ortalama yerine neden geometrik ortalama kullanılıyor?

İGE'yi hesaplamak için 2010 yılından itibaren geometrik ortalama kullanılmaya başlandı. Herhangi bir boyutta düşük performans, geometrik ortalama doğru olarak yansıtıyor. Diğer bir ifadeyle, bir boyutta düşük kazanım, başka bir boyuttaki yüksek kazanım tarafından doğrusal olarak telafi edilmiyor. Geometrik ortalama, boyutlar arasında ikame edilebilirliği azaltıyor ve aynı zamanda örneğin beklenen yaşam süresinde yüzde 1'lik düşüşün, İGE üzerinde etkisinin, eğitim veya gelir endeksinde yüzde 1'lik düşüş ile aynı olmasını sağlıyor. Dolayısıyla, kazanımları karşılaştırma temeli olarak bu yöntem, basit ortalama göre, boyutlar arasındaki içsel farklılıkları daha çok dikkate alıyor.

Kişi başına GSMH'yi azami 75.000 dolarda sabitlemenin etkisi nedir?

Gelir, insani gelişmenin aracıdır, ancak gelir yükseldikçe katkısı azalır. Ayrıca, diğer insani gelişme sonuçlarına dönüşmeyen yüksek gelir de insani gelişme bakımından düşük önem taşır. Geliri azami 75.000 dolarda sabitlemek demek, kişi başına GSMH'si 75.000 dolardan yüksek olan ülkelerde gelirin sadece ilk 75.000 doları insani gelişmeye katkıda bulunuyor demektir. Böylece, daha yüksek gelirin İGE değerine egemen olması önlenir. Halihazırda bu tavanın üzerinde geliri olan yalnız 5 ülke var: Brunei Darüsselam, Lihtenştayn, Kuveyt, Katar ve Singapur. Gerçekçi büyüme oranlarına dayanan tahminler, 2020 itibarıyla bu sınırı aşan ülke sayısının yediden fazla olmayacağını gösteriyor.

Göstergeler için asgari değer kullanılmasının gerekçesi nedir?

Genel olarak asgari değerler, bir toplumun zaman içinde sağ kalmak için gereksinim duyacağı değerler olarak tespit ediliyor. Beklenen yaşam süresi için 20 yıl, tarihsel kanıtlara dayanarak belirlenmiştir (Maddison, 2010, ve Riley, 2005); yani 20 yıl asgari değerdir. Eğer bir toplum veya alt kesimi, tipik üreme yaşının altında beklenen yaşam süresine sahipse, o kitle zaman içinde yok olur. Örneğin Ruanda'da soykırımı gibi bazı kriz dönemlerinde daha düşük değerler vuku bulmuştur; ancak bunlar istisnai durumlardır ve sürdürülebilir değildir. Bakınız:

- Maddison, A. 2010. *Historical Statistics of World Economy: 1-2008 AD*. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.
- Riley, J.C. 2005. *Poverty and Life Expectancy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Noorkbakhsh (1998). The Human Development Index: Some Technical Issues and Alternative Indices. *Journal of International Development* 10, 589-605.

Her iki eğitim göstergesi için asgari değer 0 olarak belirlenmiştir çünkü toplumlar örgün eğitim olmadan da yaşamlarını sürdürebilir. Gelir bakımından, kişi başına GSMH asgari değeri olarak 100 dolar belirlenmiştir, ki bu rakam, yakın tarihimizde herhangi bir ülkenin kaydettiği (Liberya, 1995) en düşük rakamdan daha düşüktür. Herhangi bir ülkenin kişi başına GSMH'si 100 dolar düzeyine veya altına düşerse, bu asgari değer değiştirilecektir.

İGE'de niçin gelir bileşeninin logaritmasını kullanılıyor?

Tavan koymaya ek olarak, gelir rakamı, İGE'ye logaritmik dönüştürülmüş değer olarak dahil ediliyor. Bunun gerisindeki düşünce, gelirin insan yeteneklerine dönüşmesinde azalan marjinal faydayı vurgulamaktır. Yani, içbükey logaritmik dönüşüm, kişi başına gelirin 500 dolar olduğu bir ülkede kişi başına gelirden 100 dolarlık artışın yaşam standardı üzerindeki etkisinin, kişi başına gelirin 5.000 veya 50.000 dolar olan ülkede 100 dolarlık artıştan çok daha yüksek olacağını daha açık biçimde gösterir.

“Azalan getiri” ilkesi diğer göstergelere niçin uygulanmıyor?

Azalan getiriyi hesaba katmak için sağlık ve eğitim değişkenlerini dönüştürme lehinde ve aleyhinde argümanlar mevcut. Sağlık ve eğitimin salt içsel değer olmadığı doğrudur; onlar da gelir gibi, İGE'ye dahil edilmeyen diğer insani gelişme boyutlarına giden araçlardır (Sen, 1999). Dolayısıyla, diğer sonuçlara dönüşme yetenekleri benzer şekilde azalan getiriye tabi olabilir. Şu an kullanılan yaklaşım, her yaşı veya öğrenim yılını eşit değerde kabul etmektir, dolayısıyla azalan getiri ilkesi yalnız gelir göstergesine uygulanıyor.

İGE boyutları eşit olarak mı ağırlıklandırılıyor?

İGE, üç boyut endeksinin hepsine eşit ağırlık veriyor; eğitime ilişkin iki alt endeks de eşit olarak ağırlıklandırılıyor. Bu ağırlıkların seçilmesi, tüm insanların bu üç boyuta eşit düzeyde değer verdiği şeklinde normatif varsayıma dayanıyor. Bileşen göstergelerin endekse dönüştürülmesi için asgari ve azami değerlerin doğru seçimi, boyut endekslerinde varyasyon için eşit aralık tanıyor. Buna ilişkin istatistiksel gerekçeler sunan araştırma yazıları aşağıdakileri içerir:

- Noorbakhsh (1998). The Human Development Index: Some Technical Issues and Alternative Indices. *Journal of International Development* 10, 589-605.
- Decancq, K. and Lugo, A. (2013). Weights in multidimensional indices of wellbeing: An overview. *Econometric Reviews*, 2013 - Taylor & Francis

İGE niçin katılım, toplumsal cinsiyet ve eşitlik boyutlarını içermiyor?

Basit bir özet endeks olarak İGE, uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır bir yaşam standardı olmak üzere insani gelişmenin üç temel boyutundaki ortalama kazanımları yansıtabilecek şekilde tasarlandı. İGE'ye ilave boyutlar ve göstergeler dahil etmek yerine, Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi gibi başka kompozit endeksler üretildi. Katılım ve esenliğin diğer yönleri, bir dizi nesnel ve öznel göstergeler kullanılarak ölçülüyor ve Raporlarda düzenli olarak tartışılıyor. İnsani gelişmenin bu yönlerine ilişkin ölçüm sorunları, çözümlenmesi gereken kavramsal ve metodolojik zorluklar arz ediyor.